

ברח מדלות החומר

מעטים נשארים אדישים מול ציוריו הווירטואוזיים של מוש קאשי. אספנים מתחרים על הזכות לרכושם ומבקרי אמנות חשים צורך לכרוע ברך לרגליהם. האמן עצמו משוכנע שילדותו בשכונת עוני ירושלמית לא העניקה לו השראה. עוגיות המעמול של אמו דווקא כן

• נרי ליבנה. צילום: עדי מזן

• פורסם לראשונה: 10.02.2003

• 23:00

• עודכן ב: 11.02.2003

• 16:08

"איך אתה לא נראה כמו האמן. ממש לא הייתי מנחשת שאתה אמן ובטח לא אחד שמצייר ציורים כאלה", מתפלאות ברגישות אחת המבקרות בתערוכה של מוש קאשי כשנחמה הגלריסטית מציגה בפניה את הצייר. היא כנראה מתכוונת לכך שקאשי, גבר גבוה וכחוש בעל זקנקן צרפתי, מתנאה גם בחזות מזרחית בולטת. איכשהו הוא אמור לצייר משהו אחר, אולי קצת יותר אתני.

חינו של קאשי אינו בלתי ידוע. מבקרי אמנות, אספנים, אוצרים וחובבים-מתמידים, בארץ אבל גם בפאריס וניו יורק, גומרים עליו את ההלל אחת לתערוכה. קאשי, יליד ירושלים בן 42, הציג עד היום שש תערוכות יחיד והשתתף בכ-20 תערוכות קבוצתיות. לרוב נקנות עבודותיו כבר בימי התערוכה הראשונים. החדוש מוצגת תערוכתו החדשה בגלריה "נגא" בתל אביב, הגלריה הקבועה שלו בשנים האחרונות. אבל קאשי האדם נותר כל השנים אנונימי. יחסי ציבור ופוליטיקה סוציו-אמנותית לא עושים לו את זה. כך נוצר מצב שהוא לא נראה כמו האמן.

לתערוכה הנוכחית שלו קוראים "BOIS" (הוגים "בואה"). פירוש המלה בצרפתית, הוא מסביר, הוא גם יער וגם קרני צבי. בעבודות רואים סבכי קוצים ושדות חרוכים. הקוצים מצוירים בדיוק מעורר השתאות, בצבעים כהים, במשחקי פרספקטיווה מיומנים. אבל דווקא הדייקנות ההיפר-ריאליסטית היא שמקנה להם אופי כמעט מופשט, סיוטי. בציורי השדות החרוכים החלק המרכזי הוא השמים מבשרי הרעות; השדות מתחתם הם ספק קוצים ספק פלומה דוקרנית, והם נראים כמו תצלום באמצע תהליך הפיתוח או כמו חלום מואר באור מעולם אחר. אף אחד לא ישתטה לומר על ציור של קאשי "גם הבן שלי יכול לצייר ככה". השליטה המוחלטת שלו באמנות הציור בולטת בכל עבודה. יש לו טכניקה וירטואוזית ויכולת ריכוז של מי שיכול היה להרכיב פאזלים של מיליון חלקים, כולם בגוונים של אפור וצהבהב. אולי משום כך חוזרים מבקרי האמנות ומציינים תדיר את העובדה שקאשי הוא, לכאורה, אמן "לא מאן", שהוא "אינו חלק מדלות החומר", שהוא "לא משתף פעולה עם המהלך הפוסט-מודרניסטי". בעברית פשוטה הם מתכוונים לומר שכל אחד יכול להבין את עבודותיו. הן לא נראות כמו קשקושים והן מעוררות חוויה שאינה נובעת מהיכולת לפענח צופן הידוע למתי-מעט, אלא מרוממות רוח. "כן, נרגש ובהחלט מחייב התעכבות", כתבה המבקרת רותי דירקטור על תערוכתו הנוכחית. "יפה עד כאב ופצע, מסתורית ומוזרה", כתב יואב שמואלי. ועוזי צור ניסח את התפעלותו כך: "זהו יופי דוקר ומנחם, שיר הלל לציור, ליכולת האנושית, לתקווה שמעבר לסיזיפי, לצניעות השקטה". במקום אחר הוסיף ש"אפשר לכרוע ברך לרגלי הציור", עד כדי כך.

ציוריו של קאשי אולי מעוררים יראת כבוד דתית אבל קאשי האדם הוא חילוני עד מאוד. מה שכן, הוא חי במה שסול בלו היה מכנה רמה רוחנית גבוהה. בחלק החיים שבו איננו מצייר הוא שרוי כל הזמן בפעילות אינטלקטואלית קדחתנית, קורא בלי סוף וכותב, והאינטליגנציה המילולית שלו מעוררת רגשי נחיתות וחושפת, משפט אחר משפט, קרחון של עושר מנטלי. "הרבה פעמים כדי להכניס את עצמי להלך הרוח המתאים לציור אני קודם כל כותב לעצמי מה אני רוצה לתאר", הוא אומר.

לא מן הנמנע שבציוריו הוא רגשי עד הסוף, דווקא משום שאין לו תסכולים אינטלקטואליים. קאשי הוא סוג של אוטודידקט רנסאנסי בן זמננו, ואולי משום כך אין לו שום צורך להוכיח את כשירותו האינטלקטואלית בציוריו. הוא יכול להרשות לעצמו לצייר כפי שהוא מצייר משום שהוא יכול להתמסר לכישרון ולרגש, משום שהוא מתחיל לצייר במקום שבו נגמרות לו, אפילו לו, המלים.

מה שלא פחות חשוב הוא שהוא גם משוחרר מתסכולים חברתיים. הוא מה שנקרא "בן עניים", אבל הוא עצמו דוחה את הביטוי בשאט נפש. "אני לא זקוק לכתר כדי להרגיש נסיך", הוא אומר. "ואפילו אם המקום שבו גדלתי נחשב בעייתי מבחינה סוציו-אקונומית, עדיין זאת הגדרה חיצונית, הגדרה של האחר, כי לגבי עצמי הבית היה מקום עשיר ושלם".

בגדד פאריס

את תאוות המלים העצומה שלו היה מרגיע כילד בשיטוט בין חנויות הספרים במה שהיה פעם המשולש הירושלמי. להוריו שהגיעו ארצה מסוריה ומעיראק ונפגשו במעברת תלפיות נולדו שישה ילדים, מוש (אז עדיין משה) הוא מילדי הסנדוויץ'. הם התגוררו בשכונת נחלאות בירושלים. אביו היה פועל בניין בסולל בונה "והוא בנה את המוזיאון וכך הגעתי גם אני למוזיאון ישראל לראשונה. מכיוון שאהבתי לקרוא ולא היה לנו בבית כסף לספרים, הייתי הולך לטייל כילד במרכז העיר ומתחיל לקרוא ספרים בחנויות. הייתי מתחיל למשל בחנות 'ירדן' ואחר כך ממשיך את הספר ב'תמיר' או בסטימצקי ועובר הלאה לחנות של שטיין וככה הייתי גומר את הספר". הוא נשלח ללמוד בבית ספר כ"ח מרשת אליאנס וכך למד צרפתית. פאריס, היום, היא ביתו השני. הוא חי בה כשנה ומרבה לנסוע אליה, לרוב באמצעות מענקים ומלגות. "הסטודנטים שלי בבצלאל אומרים שיש לי זקן צרפתי ושפמפם עיראקי, ואני אומר להם 'כזה אני, בגדד-פאריס'. כנראה מדובר במשהו גנטי, גם סבא שלי הבגדדי כנראה היה כזה. לאמי הוא קרא ז'ולייט ולאחותה מדלן ויש לנו במשפחה גם אדוארד ודייזי וויקטוריה. כשחייתי בפאריס והכרתי את האינטלקטואלים הערבים הגולים הם הזכירו לי את המשפחה שלי, מין ג'נטלמנים עיראקים עם משיכה אירופאית חזקה. אני חושב שמבחינה מסוימת הנסיעות שלי לפאריס ולניו יורק קשורות גם לניסיון שלי לפצות את סבתא שלי ואת אמא שלי".

כלומר?

"סבתא שלי כל הזמן היתה מתגעגעת ל'שם' ומדברת על 'שם'. ה'שם' שלה היה בגדד, המקום שהתאוותה לחזור אליו ולא יכלה, וה'שם' שלי הוא אולי מקום אחר שאליו אני נוסע כדי לפצות את סבתא על חוסר היכולת שלה להגיע ל'שם' שלה. גם האמנות שלי נעה, לדעתי, בין שני הקצוות של בגדד ופאריס. הבגדדיות שלה מתבטאת בראשונות ובפיזיות והפאריסיות במהות העיסוק".

את מוצא הכישרון האמנותי שלו הוא מייחס לאמו "שאמנם היתה עקרת בית שגידלה בקשיים כלכליים משפחה גדולה ולכן לא עסקה באמנות ממש, אבל לפני שהתחתנה, בגיל 16 וחצי, ניגנה במנדולינה ורקדה. אחר כך אפשר היה להבחין בכישרון שלה בעוגיות המעמול הנפלאות והמקושטות להפליא שמזכירות קצת באורנמנטיקה המסובכת שלהן את הציורים הבלתי אפשריים שלי. כששואלים אותי איך בן אדם הופך לאמן, אני אומר: אתה לא צריך שמישהו מההורים שלך יהיה אמן, מספיק שתהיה לך אמא שתוכל להסתכל עליה כשהיא מכינה מעמול".

הוא עצמו התוודע לכישרונו במקרה. "מכיוון שבגלל העבודה של אבא שלי היתה לי אפשרות להשתתף בחינם בחוגים לציור במוזיאון, היה ברור שאני חייב לנצל את הזכות הזאת. זה כמו לקנות כרטיס חופשי-חודשי ולהרגיש שאת חייבת לנסוע בלי סוף כדי לנצל את ההשקעה. אז הלכתי לחוגים האלה. הייתי הולך ברגל, יורד לעמק המצלבה. כבר בגיל צעיר נורא אהבתי לטייל בעמק כי יש שם מנזר שנראה כמו טירה ותמיד היה שם גם סוס ואני הייתי מדמיין לעצמי שהסוס הזה שייך לנסיך שגר בטירה. בכל אופן מהרגע שהתחלתי לטפס למוזיאון, יום יום, הרגשתי שהטירה אולי שייכת לנסיך אבל המוזיאון יהיה מעכשיו הטירה שלי".

בגיל שמונה וחצי, שבועות ספורים לאחר שהחל להשתתף בחוגים, גילתה אותו איילה גורדון, אז מורה לציור ואוצרת ולימים פטרונית אמנויות ומהאספנים הגדולים בארץ. היא בחרה באחד מציוריו והכניסה אותו לספר של ציורי ילדים שיצא לאור בשוויץ "ויום אחד פתאום קיבלתי חבילה בדואר משוויץ. בחבילה היה ספר ובו ציור שלי ופתאום לראשונה בחיי עלה בדעתי שאולי יש בציור משהו מעבר לפורקן מידי".

בגין המצב הכלכלי הקשה בבית נשלח לאחר הבר-מצווה ללמוד את לימודיו התיכוניים בכפר הנוער בן שמן. "הדבר הראשון שהבנתי הוא שאין לי יותר בית, ושאם לא אצור לעצמי בית גם לא יהיה לי, וכל מקום יכול להפוך בשבילי לבית אם אצור אותו ככה. ובאמת מאז בן שמן כבר אף פעם לא חזרתי אל הבית הראשון שהיה לי".

"הדבר השני שקרה לי בבן שמן הוא שהצטרפתי ללמוד לחיות בסביבה ציבורית עם קודים ציבוריים ובתוך הסביבה הזאת גם ללמוד לפתח לעצמי מובלעות פרטיות. אז המקום שבו יכולתי לפתח לעצמי אוטונומיה

פרטית היו השדות. בבו שמן נתקלתי לראשונה במרחבים פתוחים, שדות לא נגמרים שהיו שונים לגמרי מהנוף האורבני הצפוף שבו גדלתי. אלו הנופים שהזינו את האמנות שלי מאוחר יותר".

מזון האמנות

לאחר שירותו הצבאי היה ברור לו שהוא רוצה ללמוד אמנות. "עוד לא ידעתי שאני רוצה להיות צייר אבל הרגשתי משיכה חזקה לאמנות". הוא התקבל למדרשה לאמנות ברמת השרון. רפי לביא דווקא לא השפיע עליו במיוחד כצייר או כמורה, "אבל האישיות שלו מאוד השפיעה עלי, הדמות שלו. גם למדתי ממנו הרבה על מוסיקה ודרכו גם שמעתי לראשונה בחיי מוסיקה קלאסית. הפגישה הזאת עם המוסיקה הקלאסית היתה עבורי נכס כי באמצעות המוסיקה המערבית יכולתי גם להיפגש עם המזרח, עם אום כלת'ום ולהבין שאני אחר". כמורה היה לביא "מוחלט מדי" לטעמו והוא נעשה תלמיד אישי של דגנית ברסט ש"הרשימה אותי מאוד, משום שבניגוד למוחלטות של רפי היא יוצרת מתוך המקום של הספק".

הוא ניסה את כל האמנויות - פיסול, רישום, צילום וציור - גר בחדר שכור בהרצליה ואחר כך בתל אביב ומעבודותיו המזדמנות התקיים מהיד אל הפה, גם זה בקושי. "בתקופה מסוימת גם רצו להפסיק את לימודי במדרשה. אמרו לי: 'אתה מצייר נפלא, אתה אמן מצוין, אבל אתה לא עומד בתשלומי שכר הלימוד'. סירבתי לעזוב והחלטתי להילחם. המשכתי לבוא לשיעורים כשומע חופשי והפכתי, מבחינת ההנהלה, למין מת-מהלך, עד שהם נשברו ובסופו של דבר ניצחתי והם סידרו לי מילגה".

חבר שלו שהיה נוהג להביא לו אוכל באותה תקופה נזכר שפעם בא לבקר את קאשי וכשפתח את המקרר ואת ארונות המטבח גילה בתוכם תצוגה של כל קופסאות המזון והאריזות שהביא לו קודם לכן. כשפתח את הקופסאות גילה שהן ריקות. "מוש פשוט סידר לעצמו ארט של מקרר וארונות מלאים מזון", הוא אומר. בתקופת לימודיו הוא ניזון בעיקר מארוחות שהוזמן אליהן או מהמזון שהוגש במקום העבודה שלו. הוא התחיל לעבוד בקייטרינג של מייקל שטרן "ושטרן היה לדמות שהשפיעה עלי מאוד. היה לו אז קייטרינג מפואר שכלל גם בימוי ותלבושות ותפאורה ובעיני מייקל היה דוגמה לאדם שמוכיח שכך חורין מותר לך ללכת עם החלומות שלך עד הסוף. עם הקייטרינג הזה היינו נכנסים לבתים של שועי הארץ ואני הייתי מתבונן נדהם סביבי משום שמעולם לא שיערתי לעצמי שאוכל בכלל להיכנס לבתים כאלה. מה שנחמד הוא שהיום העבודות שלי נמצאות בבתים האלה. והראשון שקנה עבודות שלי היה שטרן. הוא קנה די הרבה עבודות, חלק עבור האוסף של ג'רום שטרן בניו יורק, והוא קנה אותן סמוך לנסיעה שלי לניו יורק, מה שאיפשר לי גם לממן את הנסיעה וגם להגיע לניו יורק לא לגמרי כאמן אנונימי".

הוא נסע לניו יורק בסוף שנות ה-80 ושהה בה שלוש שנים. לפרנסתו עבד כמלצר בבית קפה בוילג'. "כאן מה שאיפשר לי להתקבל לעבודה היה דווקא המבטא הצרפתי שלי, משום שזה היה בית קפה בסגנון צרפתי והבעלים חיפש עובד שידבר אנגלית עם מבטא צרפתי. זה נורא מעניין שמימשי פנטסיות של מישו אחר על מקום אחר מזה שהוא נמצא בו כשאני בעצמי הייתי במקום אחר". מבחינה אמנותית הוא דווקא לא עשה הרבה בניו יורק, "אבל אני חושב שלמרות זאת ניו יורק היתה בשבילי קו פרשת המים משום ששם, בחדות ראייה של אנשים שמגיעים למקום חדש, הבנתי שמה שאני באמת רוצה לעשות זה להיות אמן. וכשחזרתי ממנה התחילה כל העשייה האמנותית שלי".

הוא חזר ב-91' לתל אביב, וב-92' כבר הספיק להשתתף בשתי תערוכות קבוצתיות וגם לזכות בפרס קרן שרת לאמן הצעיר. שנתיים לאחר מכן זכה בפרס האמן הצעיר והשתתף בעוד שתי תערוכות, וב-95' הציג בעוד שלוש תערוכות קבוצתיות. ב-96' זכה במילגת שהייה ב-"CITE DES ARTS" בפאריס, שם הציג את תערוכת היחיד הראשונה שלו וזכה גם במילגה ובפרס נוספים. מאז הוזמן לסיטה בפאריס עוד מספר פעמים. כשחזר לארץ ב-97' זכה בפרס עידוד היצירה של משרד החינוך והתרבות והציג את תערוכת היחיד הראשונה שלו בארץ. מאז הציג בארץ עוד שלוש תערוכות יחיד, כולל הנוכחית. "בהתחלה כל התערוכות שלי וכל היצירה שלי מומנו רק על ידי פרסים שקיבלתי, אבל לאט לאט הצטברו אצלי עבודות והמודעות אלי כיוצר הלכה ונצברה בתודעה של מילייה אמנותי מצומצם. ואז יום אחר עדינה אלשייך ונחמה גוטליב מגלריה נגא ביקשו לבוא לסטודיו שלי וכשהן הגיעו הן אמרו: 'תוך חודש אנחנו עושות לך תערוכה'. מאז אני קשור אליהן". כל התערוכות הקודמות שלו נמכרו במלואן, "אבל נוצר מין מצב שבין תערוכה לתערוכה נוצר סוג של ביקוש על ידי אספנים שקנו גם עבודות בין התערוכות". כלומר הוא מתפרנס מהאמנות וכבר יכול להרשות לעצמו לאכול מזון ממשי ולא רק מצויר, אבל גם כאמן מצליח הוא חי חיים צנועים. כלי התחבורה שלו ברחובות תל אביב הם האופניים. הוא גר לבדו וממעט לצאת מהסטודיו שלו בשעות היום, בהגבילו את שיטוטיו בעיקר לשעות הלילה.

והוא עובד קשה מאוד, כל ציור דורש ממנו חודשים ארוכים של סבלנות וריכוז. "ויחד עם הכל, עם כל ההערכה וכל ההצלחה שאני זוכה לה, חשוב לי ביותר לשמור על אמת-מידה שנוצרת מאליה, מתוך הידיעה שהמקום הוא קטן ושדה האמנות בארץ מוגבל. זה נותן לי לפחות בתוך הסטודיו לעשות מה שאני רוצה, משום שמהבחינה האמנותית אני לא מרגיש שאני מחובר למסורת לוקאלית אלא שאני פועל ממקום אוניוורסלי. אפשר לומר שמהבחינה הזאת אני מרגיש מחובר לפטמת העולם".

מה הדבר או המקום שאתה רוצה לבטא?

"בציור זה בעיקר מין מקום שהוא אוטופי, שהוא שייך למציאות שהיא אל-זמן ואל-מקום ועל-זמן ועל-מקום. למשל השדות שלי, אין להם מרכז כובד ואת לא יכולה להגיד שאת מזהה את הנוף למרות שברור לך איזה נוף את רואה. זה מזכיר לי סיפור של איטאלו קאלווינו, 'מר פלומר', שמדבר על שתיקת השחרור. יש שם איש שיושב בגינה ושומע שריקה של שחרור. אחרי השריקה הוא שומע שתיקה ואז עוד שריקה וכן הלאה. ואז האיש הזה אומר לעצמו: אולי זאת בעצם השריקה שקוצבת את השתיקה ולא להיפך, אולי השתיקה היא האמירה והשריקה היא סימן הפיסוק. הרבה פעמים אני רואה בעבודות שלי שמוצגות בתערוכה סימני פיסוק לקירות, למקומות שהם ריקים. ודווקא אז, כשמה שיש באמת אלו קירות ריקים שהעבודות שלי יוצרות בהם סימני פיסוק, מתגלה חשיבותו של סימן הקריאה.

"או אם את מסתכלת על הקוצים שלי. זה מתחיל אצלי מהמקום שבו כילד הייתי מייבש פרחים. הייתי מכניס פרח לתוך ספר ואחרי כמה שבועות הייתי פותח את הספר ועל הדף היתה נוצרת מין הטבעה של פרח. זה הקסים אותי, הציור שיצר הפרח על המקום שבו מודפסות מלים. אחר כך התחלתי לחשוב מה היה קורה אם הייתי יכול לייבש שיח שלם ועץ שלם ואלו בעצם הציורים האלה של הסבכים שנראים לדעתי כמו שיחים חנוטים או זרדים וישנו גם העץ".

העץ, העבודה הגדולה ביותר בתערוכה, מוצג בחדר לחוד. הוא לכאורה מרחף, שורשיו החשופים אינם נטועים בשום מקום, אבל הוא מצויר על לוח כיתה ירוק. "מתוך המקום של הילדות", לדברי קאשי, כמוהו עצמו.

השפה כנוף הנפש

כשכותבים עליו שהוא "לא מכאן", מתכוונים להחמיא לכך שהעבודות שלו אינן נראות כאילו הן מנסות לתאר את אוזלת ידו של האמן והאמנות בכלל, אלא מתקדמות באותו תלם שחרשו לפניו האמנים הרומנטיים של המאה ה-19 (דלקרואה, אנגר) וממשיכיהם מאסכולת המודרניזם הרומנטי במאה ה-20 (רותקו, ברנט ניומן). מתכוונים גם לכך שעבודותיו גם אינן נראות כמו "קשקוש" על דיקט חשוף, או כאילו שטף אותן גל של בוץ עכור והן נפסקו בטרם הושלמו. העבודות של קאשי, שקצת מזכירות ציור איקונוט, יפות מאוד, מוקפדות, סגורות הרמטית, מושלמות.

קאשי האדם לעומת זאת נראה כאמור מאוד מכאן, אף על פי שהחיים הרוחניים והרגשיים שלו מתנהלים במקום אחר ואף שלתערוכה הקודמת שלו העניק, ולא סתם, את השם "חיים כפולים". הוא שחום ומדבר בח' וע' גרוניות, ואומר שזאת לא הפעם הראשונה שהוא שומע שהוא "לא נראה כמו אמן". טוב, הוא מסביר, "פרובינציאליות היא לא מקום, היא תכונה. אני חושב על המקום של הבית, למשל. אצלנו בבית היה הרבה כבוד לאוכל, מה שאומר ש-20 שנה לאחר מכן, כשאת אוכלת סושי בניו יורק, את יודעת גם בפעם הראשונה להבדיל בין עיקר לטפל, בין טוב ללא טוב ונכון ללא נכון. אם את חיה חיים איכותיים אפילו במקום מאוד מצומצם ואפילו אם הוא נחשב בעייתי סוציו-אקונומית, את לומדת לזהות איכות, כי איכות זה ערך שאת לומדת לזקק מכל דבר איכותי. לכן כל הדיבורים האלה על עדתיות ועל קיפוח עדתי פשוט דוחים אותי, כי אני מאמין שאתה יכול לעקוף את כל הדבר הזה מתוך בחירה. הבעיה היא שלא כולם יכולים או רוצים להקשיב לכך שהערך של בחירה הוא הערך העליון. אתה יכול להיות עשיר מאוד ולגור בלב ניו יורק ועדיין תהיה פרובינציאלי, ואתה יכול להסתובב בעמק המצלבה ולהרגיש שאתה מהלך בעמק נסיכים ומלכים.

"אני חושב על הדבר הזה מול החיים שלי בארץ והחיים שלי בעולם וסוג ההכרה שאני מקבל, והדברים האלה אצלי אף פעם לא ניזונו מהמקום שבו אני צריך לנבור באשפת החיים כדי לעלות מעלה. בדיוק כשם שאני לא מאמין שאדם זקוק לכתר כדי להרגיש נסיך, משום שנסיונות, כמו איכות וכמו רוחב אופקים, היא דבר שאתה נושא בתוכך גם כשאתה הולך עם הבגדים הבלויים ביותר, ופרובינציאליות היא דבר שאתה יכול לשאת עמך גם כשאתה גר במרכז העולם. כמו בבגד, שמה שחושף את ההבדל בין בגד טוב לבגד שהוא זיוף הוא סוג התפר, כך גם בקרתנות - האופן שבו אתה מתחבר להוויית העולם הוא מה שקובע את ההבדל בין מקום מזויף למקום אמיתי".

אתה חושב שהקריירה שלך היתה מתפתחת אחרת לו נשארתי כל הזמן בארץ?
"אני חושב שהקריירה של כולנו היתה מתפתחת אחרת לגמרי לו היינו בחו"ל. אבל אני חושב שלהיות בחו"ל כל הזמן לא נוח לי מבחינת השפה. השפה העברית מאוד חשובה וחשוב לי לשלוט בדקדוק, בתחביר, בתתי המשמעויות והגוונים של כל מלה. אני לא רוצה להיות עילג. חלק מהזהות שלי היא היכולת לבטא דברים. הייתי יכול להיות צייר בניו יורק או בפאריס וגם הייתי, אבל לא יכולתי לחיות שם משום שהייתי מרגיש פגיעה ביכולת שלי לבטא דברים במלים. גם בקשרים שלי עם אנשים זה התבטא. אי אפשר להסתפק בשפה של בית ספר תיכון ואוניברסיטה כדי לנהל מערכת קשרים שדורשת יכולת תמרון בשפה".

השפה העברית יותר חשובה מהמקום הישראלי?
"אני חושב שיותר משהמקום משאיר כאן אנשים זאת העברית שמשאירה כאן אנשים, משום שהשפה היא נוף הנפש והנוף הזה יכול להיות הרבה יותר עשיר אם תפתח אותו ותעבה אותו. לכן המקום הזה של המלים והשפה הוא בעל חשיבות עליונה בשבילי, למרות שלכאורה הוא נראה מנותק לגמרי מהאמנות שלי".

למה לכאורה? האמנות שלך לא עשויה מלים.
"נכון, אני לא סופר ולא משורר, אני עושה אמנות שאמורה לרגש את העין ואני עושה אותה מתוך היפעמות ויזואלית אבסולוטית. אבל הדבר שמכין אותי לקראת מעשה האמנות, מה שמהווה בשבילי טריגר לתהליך היצירה ומכניס את עצמי להלך הרוח הנכון, אלו מלים. חיי הנפש והרגש מתנהלים אצלי במלים ובעברית. אנשים חושבים שכדי ליצור אדם צריך להכניס את עצמו למצב של שכחה עצמית, מין אקסטזה, מצב לא רציונלי. אין בעיני טעות גדולה מזאת. מדובר בעבודה קשה, בריכוז, בחשיבה, בפעילות רציונלית, בתכנון. לכן אני הרבה פעמים מנסח לעצמי את הסקיצה במלים. רק אז, לאחר שנגמרות המלים, אני יכול להתחיל לצייר". *